Diskuse

Komentáře k odpovědi profesora Lukeše

Na odpovědi profesora Lukeše na mou recenzi mě překvapila: 1) autorova kreativita při manipulaci s fakty, při pozměňování významu textů vynecháváním klíčových částí a při odvádění pozornosti od jádra předestřené odborné kritiky; 2) autorův slovník. Vůbec se nemíním vyjadřovat ke všem těm exaltovaným výrazům, jimiž mne počastoval („výbuch hněvu“, „sprostota“, „házení bláta“, „tendence jiné ponižovat“ atd.), ani k psychologizování na téma mého nízkého sebevědomí. Nenechám se vtáhnout do podobné úrovně polemiky, která do odborného časopisu nepatří a jíž se samozřejmě nijak nevyznačuje ani má recenze. Je mi naopak jasné, že pro čtenáře se polemické výměny stávají v určité fázi nesrozumitelnými a nepřehlednými, přesto bych však chtěl na následujících řádcích věcně zareagovat na autorova tvrzení – stručně a bez osobních invektiv.

Pro anglofonní čtenáře jsem napsal recenzi na anglickou verzi knihy (samozřejmě anglicky – tj. nešlo o překlad, jak autor ve své reakci opakovaně tvrdí), pro české publikum jsem recenzoval český překlad knihy, který se na řadě míst liší od originálu. Považuji to za zcela legitimní, stejně jako šéfredaktoři *Journal of Cold War Studies* a *Soudobých dějin*, jež jsem na to upozornil. Překvapuje mě navíc toto napomenutí od autora, který sám po dlouhá léta publikuje většinu svých textů jak anglicky, tak česky. Není pravda, že jsou obě mé recenze „obsahově téměř identické, byť s menšími úpravami, jako je pořadí jednotlivých odstavců nebo jiné maličkosti“.¹ Zatímco recenze v *JCWS* má celkem deset a půl normostrany, recenze v *Soudobých*

1 LUKEŠ, Igor: Československo nad propastí: Odpověď. In: *Soudobé dějiny*, roč. 23, č. 1–2 (2016), s. 177.

dějínách je dlouhá šestadvacet normostran, a zahrnuje tedy celé dlouhé pasáže napsané výhradně pro české čtenáře.

Skutečně jsem nevěděl, že Zdeněk Fierlinger byl pokřtěn Zdenko Jindřich Eugen Maria. Po celou svou profesní kariéru, diplomatickou i politickou, však používal jméno Zdeněk. Uvádět ho proto pod jménem Zdenko je podobné asi jako psát třeba o autorovi světově proslulých románů *1984* či *Farma zvířat* Eriku Blairovi... Tuto „lahůdku“ jsem ovšem do české recenze nezařadil proto, že v knize *Československo nad propastí* je Fierlinger již správně uváděn jako – Zdeněk.

Je vcelku irrelevantní, jaké otázky připadají autorovi zajímavé „v nějakém jiném univerzu“.² Z věcného hlediska je podstatné, že když ve svých knihách *Czechoslovakia between Stalin and Hitler: The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*, respektive *Československo mezi Stalinem a Hitlerem: Benešova cesta k Mnichovu* uvedl na scénu Andreje Ždanova, a sice do Prahy na konci srpna 1938, načež mu Milan Hauner jasně ukázal, že v danou chvíli a na daném místě Ždanov být prostě nemohl (mimo jiné proto, že byl na zasedání Nejvyššího sovětu SSSR v Moskvě), tak se uchýlil k vysvětlování, že to mohl být jakýsi „ždanov“ s malým „ž“.³ A tak když ve svých nových knihách *On the Edge of the Cold War* a *Československo nad propastí* profesor Lukeš přivádí Winstona Churchilla a Anthonyho Edena na rozloučení s Edvardem Benešem na londýnské letiště, kde 11. března 1945 zcela prokazatelně nebyli, předem jsem se raději vymezil vůči podobně krkolomnému vysvětlení.

Ano, v knize profesora Lukeše *Československo nad propastí* jsou chyby a opomenutí, které vyvolávají dojem, že příběh je autorem konstruován *à la thèse*. Četné příklady jsem uvedl v recenzi. Odstavec věnovaný Martě Gottwaldové je zase ukázkou zveličeného detailu, který podstatné události nijak neovlivnil. A „prazvláštní práci s prameny“⁴ autor uplatnil na mnoha místech, která konkrétně odhalil v ještě větší míře než já svou recenzí Petr Mareš.

Na žádného ochránce Spojených států se samozřejmě nepasují a má slova o tom, kterak jsou čeští čtenáři zahrnováni „všemožnými podobami protiamerické kritiky a propagandy“,⁵ jsou míněna obecně. Poukazují zde na prostředí značné části českých médií a internetových stránek a nechápu, proč to profesor Lukeš vztahuje na sebe.

Nikde netvrdím, že si knihu sám překládal, nicméně rukopis mé anglické recenze měl k dispozici od podzimu 2013, tedy dlouho předtím, než šla jeho česká kniha skutečně do tisku. Jakkoli to autor nepřiznává, přesto jsem rád, že toho využil, aby alespoň oslabil mylné tvrzení o údajné neschopnosti amerického velvyslance Laurence A. Steinhardta informovat o výsledku voleb v květnu 1946 dříve než týden po jejich konání. Samozřejmě nehraje roli, v které fázi stylistických či redakčních úprav tak učinil.

2 Tamtéž, s. 178.

3 Pro konkrétní odkazy viz mou recenzi „Na pomezí historického románu“ v minulém čísle *Soudobých dějin* (roč. 22, č. 3–4 (2015), s. 524–539).

4 Tamtéž, s. 531.

5 Tamtéž, s. 533.

Nepíšu, že se autor pokoušel blokovat otištění mé recenze pro *Journal of Cold War Studies*. Ve skutečnosti jsem v minulém čísle *Soudobých dějin* napsal: „To by ovšem zároveň nesměl Igor Lukeš rok a půl fakticky blokovat otištění recenze svými znovu a znovu opakovanými sliby, že už co nevidět pošle editorovi *JCWS* pádnou odpověď na mou recenzi, a oba texty tak budou moci vyjít současně. Svou repliku nikdy nedodal, a tak recenze nakonec vyšla samostatně až v létě 2015.“⁶ Profesor Lukeš tady záměrně zkresluje význam mého textu – a v tomto smyslu zjevně též dezinformoval Marka Kramera. Lukešova slova o cenzuře či „eticko-morálních aspektech takového činu“⁷ jsou proto zcela mimo realitu. Z mé korespondence s Markem Kramerem vyplývá, že profesor Lukeš obdržel mou anglickou recenzi na podzim 2013, načež rok a půl sliboval, že pádně odpoví. Tím úspěšně oddaloval (tedy fakticky blokoval) její otištění. A pokud se týká další kauzy, kterou vytvořil, pak samozřejmě trvám na svém tvrzení, opírajícím se rovněž o korespondenci s Markem Kramerem (e-mail z 28. srpna 2013), a sice že ten „měl před vydáním anglické verze knihy možnost přečíst si jen kapitoly (tj. plurál – pozn. V.S.) týkající se americké zpravodajské činnosti v Československu“.⁸ Dále tuto záležitost nehodlám komentovat.

Profesor Lukeš skutečně ignoruje většinu relevantní odborné literatury věnované „jeho“ tématu. Ano, opakuji to v recenzi na pěti místech – vždy, když hovořím o nějakém tématu či epizodě, které autor odvyprávěl bez sebemenšího přihlídnutí k tomu, jak je před ním zpracovali jiní, a to zpravidla lépe a přesněji. Nejde o to, že „mohl říct víc o knihách Waltera Ullmana (*sic*) a Geira Lundestada nebo článku Petra Mareše a Slavomíra Michálka“, jak sám připouští.⁹ On o nich totiž ve skutečnosti – s výjimkou jednoho odkazu na knihu Waltera Ullmanna – neříká vůbec nic, a to ani o *knize* Slavomíra Michálka. Prostě se snaží v neznalém čtenáři vzbudit dojem, že nic dalšího napsáno nebylo. To je ovšem v historiografii, stejně jako v kterémkoli jiném vědním oboru, nepřípustné.

Ano, mezi opomíjenými texty o osvobození Prahy jsem uvedl i dvoudílnou knihu *Draze zaplacená svoboda*, již jsem měl tu čest být spoluautorem (nikoli spolueditorem), a uvedl jsem ji především kvůli pasážím, jež napsali již zesnulý Jaroslav Hrbek, Stanislav Kokoška a Vladimír Pilát.¹⁰ Autorovu konstrukci, podle níž soudím knihy druhých na základě toho, zda mě citují, nemíním komentovat.

V kauze Benešova odletu z Londýna profesor Lukeš znovu přehlíží mé skutečné výhrady: Nikde jsem samozřejmě nezpochybnil známý fakt, že Edvard Beneš měl v březnu 1945 mimořádně závažné zdravotní problémy, které způsobily odklad jeho odletu do Moskvy. Jen je vysoce nepravděpodobné, že by byl zkolaboval

6 Tamtéž.

7 LUKEŠ, I.: Československo nad propastí: Odpověď, s. 179.

8 SMETANA, V.: Na pomezí historického románu, s. 539.

9 LUKEŠ, I.: Československo nad propastí: Odpověď, 180.

10 Jen jako poznámku pod čarou uvádím, že tuto dvoudílnou knihu jsem mu i s věnováním skutečně poslal, po Luborovi Václavů – poté co mu ji při večeři na Malé Straně v létě 2009 Lubor doporučil a on sám o ni projevil zájem. Skutečně nemám slov, jestliže to nyní profesor Lukeš prezentuje v podstatě jako mou snahu využít jeho věhlasu k tomu, aby se mi nějak podařilo proniknout do světové historiografie...

přímo na letišti, jestliže to nikde neuvádějí ti, kteří tam skutečně byli. Prokop Drtina ani John Winant mezi ně nepatřili. Ostatně Winant ve zprávě z 13. března 1945 pro státní department pouze vysvětluje důvody, proč Beneš odletěl se zpožděním, dva dny po větší části československé delegace: „Dr. Beneš měl odletět ve stejný den. Vzhledem k náporu aktivit souvisejících s odjezdem byl příliš vyčerpaný, což je stav, který mu občas přivozuje nevolnost a závratě. Odletěl z Londýna (můj telegram č. 20, z 12. března) o dva dny později v doprovodu madam Benešové.“¹¹ O zdravotních potížích na letišti ani slovo...

V případě Eduarda Tábořského, který naopak s Edvardem Benešem odlétal, necituji jeho paměti, ale deníkové záznamy, uložené v Hoover Institution Archives. Snad by profesor Lukeš měl rozlišovat mezi významem a spolehlivostí dobového pramene a pramene retrospektivního... Winston Churchill s Anthonym Edenem na letišti nebyli – a to ne proto, že je nezmiňuje britský tisk, nýbrž proto, že britský tisk i další záznamy včetně fotografií zachycují, kdo na letišti skutečně reprezentoval britskou vládu a krále – tj. konkrétně velvyslanec Philip Nichols a lord Clarendon. Profesor Lukeš navíc opomíjí fakt, že v příslušné pasáži své knihy sám vůbec neodkazuje na Drtinovy paměti, přestože z nich čerpá, nýbrž na dva americké deníky, které nic podobného neuvádějí. A i svůj oblíbený informační zdroj – Drtinovy paměti, napsané o třicet let později – doplňuje vlastní fabulací, což se týká i údajné britské cenzury ceremoniálu na letišti. Rozdíl mezi autorovým líčením a Drtinovými paměťmi v této otázce jsem zachytil v recenzi, a to formou citací obou textů. Zatímco Drtina uvádí, že do „britského rozhlasu a tisku však o tom nepřišla při jeho ukázněnosti nejmenší zmínka“,¹² profesor Lukeš píše o cenzuře. Tedy mu nic „falešně nepodsouvám“. Churchillův kolaps v roce 1953 je tady zcela irrelevantní.

Děkuji profesorovi Lukešovi za rozsáhlá ponaučení o tom, „jak to chodí v americké zahraniční službě“.¹³ I bez jeho vysvětlení jsem již dříve pochopil, že velvyslanec si neseписuje všechny zprávy do domovské metropole sám, jestliže má k dispozici rozsáhlý aparát svého úřadu. Rád bych ovšem poukázal na zajímavý paradox: Zatímco v případě amerického velvyslanectví v Praze profesor Lukeš vysvětluje, že Laurence A. Steinhardt sám zprávu o volbách z května 1946 (ve skutečnosti ne jednu, ale několik) jen signoval, a tudíž s ní vlastně neměl nic společného, tak naopak v případě americké administrativy a ministerstva zahraničí (*State Department*) v listopadu 1947 podle autora vlastně nezáleží na tom, kdo materiál připravoval (ať už to byl George F. Kennan, nebo pracovníci jím vedeného Štábu pro politické plánování), protože prezidentovi ho přece předával ministr zahraničí (státní tajemník) George C. Marshall, který byl za materiál zodpovědný! To už by byla kontradiktorní filipika k pouštění, kdyby... kdyby totiž nešlo o velmi vážnou věc, a tou je obraz osobnosti v dějinách.

11 *National Archives and Records Administration* (Washington), RG 59, LM 84, mikrofilm č. 6, 860F.01/3-1345, Winantova zpráva pro státního tajemníka Edwarda Stettinia, 13.3.1945.

12 DRTINA, Prokop: *Československo můj osud*, sv. II/1: *Emigrací k vítězství*. Praha, Melantrich 1992, s. 12.

13 LUKEŠ, I.: *Československo nad propastí: Odpověď*, s. 182.

Profesor Lukeš si vytvořil vlastní konstrukt, podle nějž Laurence Steinhardt byl klíčovým viníkem americké porážky v Praze v únoru 1948, protože o tři roky dříve (poté co nebyl pozván na konferenci Velké trojky do Jalty) ztratil o diplomacii zájem, a tak se z diplomatického postu v Praze věnoval především svým obchodním a soukromým záležitostem. Právě proto se prý tak nekompetentně mýlil při svém odhadu výsledku voleb v květnu 1946 (o jeho nepřesné předpovědi samé samozřejmě vím)¹⁴, což mu přivodilo šok, kvůli kterému nebyl údajně celý týden schopen napsat žádnou zprávu do Washingtonu. Podobně byl státní tajemník Marshall, který v Československu nestrávil ani den, údajně schopen v listopadu 1947 lépe odhadnout další jeho vývoj (tj. odepsat Československo jako budoucí pevnou součást sovětského bloku) než Laurence Steinhardt s rozsáhlým aparátem svého velvyslanectví. Jinými slovy, v prvním případě profesor Lukeš dokazuje, že zprávy posílané z Prahy do Washingtonu Steinhardt pouze podepisoval (na pomoc si bere svědectví tehdejšího zaměstnance pražské ambasády George Bogarduse, který si o více než půlstoletí později měl přesně pamatovat, kdo napsal kterou odeslanou zprávu...), což podle něho není podstatné. A naopak v druhém případě je prý určující podpis člověka, který za dokument nese hlavní zodpovědnost (zde posloužil jako klíčový arbitr velvyslanec, jehož profesor Lukeš čtenářům ani nepředstavil jménem). Instrumentálněji snad už argumentovat nelze.

Jestliže navíc autor vytváří představu, že Marshallova zpráva pro prezidenta ze 7. listopadu 1947 se zásadně liší od dokumentu „Resumé of World Situation“, jehož autorem byl George Kennan, tak je třeba jasně říci, že tomu tak není. Nejenže to uvádějí nejméně dvě dokumentární edice,¹⁵ ale je to patrné i z porovnání obou těchto dokumentů, uložených v Trumanově prezidentské knihovně.¹⁶ Marshall do textu pro prezidenta prakticky nic nového nevnesl, a to ani klíčovou větu o Československu, kterou najdeme v obou dokumentech. Oproti „Resumé světové situace“ naopak vynechal první odstavec a na některých místech, kde Kennan a jeho štáb používali trpný rod ve stylu „it is recommended“, Marshall text finalizoval do formy „I recommend“.

Je zcela absurdní, když mi profesor Lukeš připisuje přesvědčení, že americký velvyslanec v Československu by měl úřadovat z New Yorku. To je známá sofistická metoda – přisoudit oponentovi v debatě něco, co nikdy ani nenaznačil, a pak se mu za to vysmát. Dvě Steinhardtovy cesty do Spojených států během jeho diplomatické mise nepovažuji za nic excesivního, zvláště když doma odvedl ve prospěch americko-československých vazeb množství důležitých práce, a to nejen přednáškami, ale například i prosazováním kulturní či obchodní smlouvy v klíčových amerických

14 Viz SMETANA, Vít: *Ani vojna, ani mír: Velmocí, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2016, s. 422 n.

15 *Foreign Relations of the United States, 1947*, sv. I: *General; United Nations*. Washington, D.C., Government Printing Office 1973, s. 770–777; ETZOLD, Thomas – GADDIS, John Lewis (ed.): *Containment: Documents on American Policy and Strategy, 1945–1950*. New York, Columbia University Press 1978, dokument č. 7, s. 90–97.

16 Za poskytnutí fotokopíí obou dokumentů jsem zavázán Janu Kourovi.

úřadech. Dokazují to záznamy o jeho jednáních a vystoupeních i korespondence s pracovníky velvyslanectví v Praze v čele s Johnem Bruinsem. V tomto duchu tedy vystupoval na podporu Československa, aby nebylo odepisováno jako součást sovětského bloku ani novináři, ani vládními kruhy. Právě „prozíravé“ předpovědi brzkého vítězství komunistů jsou přitom postojem, který profesor Lukeš v knize i ve své odpovědi opakovaně vyzdvihuje jako ten správný. V tomto smyslu mě také vyzývá, abych se vyjádřil ke kvalitě Steinhardtova prohlášení po příletu do Československa dne 19. února 1948, že probíhající krize podle něj skončí vítězstvím demokracie a svobody. Nuže, americký velvyslanec především vyjádřil naději, že se Československo nakonec přeci jen připojí k Programu evropské hospodářské obnovy, známému jako Marshallův plán (a vysloužil si za to nařčení z přípravy pravicového puče – nejen od komunistů, ale paradoxně též od bývalého viceprezidenta a nyní progresivistického prezidentského kandidáta Henryho A. Wallace).¹⁷ Nebyl však právě takovýto druh prohlášení vhodným způsobem, jak povzbudit ustrašené československé demokraty? Měl snad Steinhardt říci opak – tj. že vše je ztraceno a moc převzou komunisté? Anebo měl raději mlčet a neříkat vůbec nic?

Důležitým impulzem k druhé Steinhardtově cestě do USA, zahájené na konci listopadu 1947, byly navíc jeho závažné zdravotní problémy, které lze banalizovat jen retrospektivně, z pohledu dnešní úrovně medicíny. V průběhu roku 1947 si opakovaně i v korespondenci s nejbližšími přáteli stěžoval na bolesti způsobované žlučovými kameny. A považuji za lidského hlediska za zcela pochopitelné, že Američan Steinhardt se chtěl chirurgickému zákroku podrobit v americké nemocnici. Znovu opakuji, že nastaly pooperační komplikace, které velvyslance připoutaly na řadu dnů na lůžko a vedly k odkladům jeho návratu do Prahy. V recenzi jsem doložil, že profesor Lukeš tohle vše čtenářům vědomě zatajil. A nyní dokonce tvrdí, že Steinhardt byl „zdravý jako řípa a nic mu nescházelo“.¹⁸ To prostě není pravda.

Americký velvyslanec Laurence Steinhardt si jistě zaslouží nemalou dávku kritiky za chyby, jichž se při své misi v Praze dopustil. Avšak právě jeho nespravedlivé očerňování v knize profesora Lukeše, a to doslova za každou cenu, bylo hlavním impulzem, proč jsem se vůbec rozhodl psát na ni recenzi. Jsem totiž hluboce přesvědčen o tom, že jako historikové neseme odpovědnost za to, jaké obrazy historie vytváříme pro svou dobu, pro své generační vrstevníky a pro své následovníky, a jakou roli připisujeme jednotlivým historickým osobnostem. Profesor Lukeš má při své práci jiné cíle. Jde mu především o to vystavět poutavý příběh, identifikovat v něm kladné a záporné hrdiny, instrumentálně využít jakékoli prameny, které potvrzují stanovené hlavní teze a určené role aktérů, ostatní prameny (a také relevantní odbornou literaturu) ignorovat, a tam, kde je třeba, si příběh dofabulovat, případně celé dlouhé pasáže postavit jen na svědectvích zachycených o dlouhá desetiletí později. Přinejmenším část z těchto pracovních postupů užívají romanopisci – a proto jsem profesoru Lukešovi jakožto opravdu vynikajícímu vypravěči navrhl, že by právě

17 Viz DONOVAN, Robert J.: *Conflict and Crisis: The Presidency of Harry S. Truman, 1945–1948*. New York, Norton & Company 1977, s. 360.

18 LUKEŠ, I.: Československo nad propastí: Odpověď, s. 184.

do oblasti historického románu mohl v budoucnu napřít své autorské úsilí. Když se nyní dočtu, že ani nerozlišuje mezi memoáry a deníky a jejich spolehlivostí a že svá tvrzení ohledně vzniku jednoho ze stovek odesílaných diplomatických hlášení opírá o svědectví učiněné o více než půlstoletí později, pak nemohu než tento svůj návrh zopakovat. Romanopisci se totiž vůbec nemusejí zdržovat něčím takovým, jako je kritika pramene nebo zhodnocení dosavadní literatury k tématu. Historikové však musejí provádět obojí – jinak nejsou historiky, ale vypravěči.

Na své recenzi, v níž jsem ostatně vyzdvihl i řadu silných stránek knihy, bych nyní nezměnil vůbec nic. Věcně profesor Lukeš nevyvrátil ani jedinou z mých námitek – a řadu dalších zcela ignoroval.

Vít Smetana